

PROBLEMS OF LEGAL PROTECTION OF PRIVACY, PERSONAL DATA, AND FAMILY SECRETS

V.R. Topildiev

*Head of the Educational and Methodological Department
National University of Uzbekistan
Professor, Doctor of Law (DSc)
Tashkent, Uzbekistan*

M.A. Abduvalieva

*Associate Professor, Department of Social Work
National University of Uzbekistan
Doctor of Philosophy (PhD) in Sociology
Tashkent, Uzbekistan*

ABOUT ARTICLE

Key words: private life, personal inviolability, personal data, family secret, human rights, information security, confidentiality, digital rights, legal protection.

Received: 12.10.26

Accepted: 13.10.26

Published: 14.10.26

Abstract: This article analyzes the legal nature of the inviolability of private life, personal data, and family secrets, as well as the constitutional and legal foundations for their protection and the problems arising in practice. In the context of the accelerating processes of digitalization and the expanding legal relations associated with the collection, storage, processing, and dissemination of information concerning an individual's private life, the article puts forward proposals aimed at improving national legislation, strengthening control over the processing of personal data, increasing citizens' legal awareness, and enhancing procedural safeguards for the protection of information constituting a family secret.

ШАХСИЙ ҲАЁТ ДАХЛСИЗЛИГИ, ШАХСИЙ МАЪЛУМОТЛАР ВА ОИЛА СИРИНИ ҲУҚУҚИЙ МУҲОФАЗА ҚИЛИШ МУАММОЛАРИ

В.Р. Топилдиев

*Ўзбекистон Миллий университетининг
ўқув-услубий бошқармаси бошлиғи
профессор, ю.ф. д.*

Тошкент, Ўзбекистон

М.А. Абдувалиева*Ўзбекистон Миллий университети**Ижтимоий иш кафедраси доценти, соц.ф.ф.д.**Тошкент, Ўзбекистон***МАҚОЛА ҲАҚИДА**

Калит сўзлар: шахсий ҳаёт, шахсий дахлсизлик, шахсий маълумотлар, оила сири, инсон ҳуқуқлари, ахборот хавфсизлиги, махфийлик, рақамли ҳуқуқлар, ҳуқуқий муҳофаза.

Аннотация: Мазкур мақолада шахсий ҳаёт дахлсизлиги, шахсий маълумотлар ва оила сирининг ҳуқуқий табиати, уларни муҳофаза қилишнинг конституциявий-ҳуқуқий асослари ҳамда амалиётда юзага келаётган муаммолар таҳлил қилинган. Рақамлаштириш жараёнларининг жадаллашуви натижасида инсоннинг шахсий ҳаётига оид маълумотларни йиғиш, сақлаш, қайта ишлаш ва тарқатиш билан боғлиқ ҳуқуқий муносабатлар тобора кенгайиб бораётганлиги таҳлил этилган ҳолда миллий қонунчиликни такомиллаштириш, шахсий маълумотларни қайта ишлаш устидан назоратни кучайтириш, фуқароларнинг ҳуқуқий хабардорлигини ошириш ҳамда оила сирига оид маълумотларни муҳофаза қилишнинг процессуал кафолатларини кучайтириш бўйича таклифлар илгари сурилган.

ПРОБЛЕМЫ ПРАВОВОЙ ЗАЩИТЫ НЕПРИКОСНОВЕННОСТИ ЧАСТНОЙ ЖИЗНИ, ПЕРСОНАЛЬНЫХ ДАННЫХ И СЕМЕЙНОЙ ТАЙНЫ

В.Р. Топилдиев*Начальник учебно-методического управления**Национального университета Узбекистана**профессор, доктор юридических наук**Ташкент, Узбекистан***М.А. Абдувалиева***Доцент кафедры социальной работы**Национального университета Узбекистана**доктор философии (PhD) по социологии**Ташкент, Узбекистан***О СТАТЬЕ**

Ключевые слова: частная жизнь, личная неприкосновенность, персональные данные, семейная тайна, права человека,

Аннотация: В статье анализируются правовая природа неприкосновенности частной жизни,

информационная конфиденциальность, правовая защита.	безопасность, цифровые права,	персональных данных и семейной тайны, конституционно-правовые основы их защиты, а также проблемы, возникающие на практике. С учетом ускорения процессов цифровизации и расширения правовых отношений, связанных со сбором, хранением, обработкой и распространением информации о частной жизни человека, выдвигаются предложения по совершенствованию национального законодательства, усилению контроля за обработкой персональных данных, повышению правовой осведомленности граждан, а также укреплению процессуальных гарантий защиты сведений, составляющих семейную тайну.
---	----------------------------------	---

Кириш. Инсон ҳуқуқ ва эркинликларини таъминлаш, уларни самарали ҳимоя қилиш ҳамда ҳуқуқий кафолатларини такомиллаштириш демократик ва ҳуқуқий давлат қуришнинг устувор йўналишларидан бири ҳисобланади. Мазкур жараёнда шахснинг шахсий ҳаёти дахлсизлигини таъминлаш, унинг шаъни ва кадр-қимматини ҳурмат қилиш, шахсий ва оилавий сирларини муҳофаза қилиш, шунингдек, шахсий маълумотларидан қонуний ва мақсадли фойдаланилишини кафолатлаш алоҳида аҳамият касб этади [1]. Зеро, шахсий ҳаёт дахлсизлиги инсоннинг шахсий автономияси, кадр-қиммати ва эркинлигини таъминловчи фундаментал ҳуқуқлардан бири сифатида намоён бўлади.

Муҳокама ва натижалар. Глобаллашув ва рақамлаштириш жараёнларининг жадаллашуви натижасида шахсий ҳаёт дахлсизлиги институтининг мазмуни ва уни ҳуқуқий муҳофаза қилиш механизмлари сезиларли даражада ўзгармоқда. Ахборот-коммуникация технологияларининг кенг жорий этилиши, давлат ва нодавлат хизматларининг рақамли шаклга ўтказилиши, электрон платформалар, ижтимоий тармоқлар ва мессенжерлардан фойдаланиш қўламининг ортиши жисмоний шахсларга оид маълумотларни йиғиш, сақлаш, қайта ишлаш, таҳлил қилиш ва тарқатиш имкониятларини кенгайтирмоқда. Бир томондан, мазкур жараёнлар ижтимоий муносабатларнинг самарадорлиги ва шаффофлигини оширишга хизмат қилса, иккинчи томондан, шахсий ҳаётга асоссиз аралашув, шахсий маълумотларнинг ноқонуний равишда тарқатилиши ва улардан шахснинг иродасига зид равишда фойдаланиш хавфини кучайтирмоқда.

Шу нуқтаи назардан, шахсий маълумотларни ҳуқуқий муҳофаза қилиш масаласи шахсий ҳаёт дахлсизлиги ҳуқуқининг таркибий ва ажралмас элементи сифатида алоҳида илмий-ҳуқуқий аҳамият касб этмоқда. Замонавий шароитда шахсга доир маълумотлар

давлат органлари, кредит-молия ташкилотлари, тиббиёт муассасалари, таълим ташкилотлари, иш берувчилар, телекоммуникация операторлари, интернет платформалари ва бошқа субъектлар томонидан электрон шаклда йиғилади ҳамда қайта ишланади. Бундай маълумотларнинг ҳажми ва турлари кенгайиб бораётгани уларни муҳофаза қилишнинг ташкилий-ҳуқуқий ва техник механизмларини такомиллаштиришни тақозо этмоқда.

Айниқса, шахсий маълумотларнинг субъект розилигисиз ёки қонунчиликда белгиланган асослар мавжуд бўлмаган ҳолда тарқатилиши, электрон ахборот тизимларига ноқонуний кириш натижасида маълумотларнинг сизиб чиқиши, шахсга оид ахборотлардан учинчи шахслар томонидан фойдаланилиши каби ҳолатлар шахсий ҳаёт дахлсизлигига бевосита таҳдид солувчи омиллар сифатида намоён бўлмоқда. Рақамли муҳитнинг ўзига хос хусусияти — маълумотларнинг қисқа вақт ичида кенг доирада тарқалиши ва уларнинг интернет муҳитидан тўлиқ ўчирилишини амалда таъминлашнинг мураккаблиги — мазкур соҳада ҳуқуқий ҳимоянинг анъанавий усуллари қайта кўриб чиқиш заруратини юзага келтирмоқда.

Шу билан бирга, шахсий ҳаёт дахлсизлиги доирасида оила сири институтини ҳуқуқий муҳофаза қилиш масаласи ҳам алоҳида аҳамиятга эга. Оила шахснинг энг яқин ижтимоий муҳити бўлиб, оилавий муносабатларга оид маълумотлар, қоида тариқасида, шахсий ҳаётнинг юқори даражада махфий соҳасига тааллуқлидир [2]. Никоҳ тузилиши ва бекор қилиниши, фарзандликка олиш, оила аъзоларининг ўзаро муносабатлари, оилавий низолар ва бошқа оилавий ҳолатларга оид маълумотларнинг асоссиз равишда ошкор қилиниши шахснинг шаъни, кадр-қиммати, шахсий автономияси ва қонуний манфаатларига салбий таъсир кўрсатиши мумкин.

Мазкур ҳолат оила сирини муҳофаза қилишни фақат оилавий ҳуқуқ доирасидаги масала сифатида эмас, балки шахсий ҳаёт дахлсизлиги, шахсий маълумотларни ҳимоя қилиш ва инсоннинг кадр-қимматини таъминлаш билан узвий боғлиқ бўлган комплекс ҳуқуқий институт сифатида тадқиқ этиш заруратини белгилайди.

Ўзбекистон Республикаси Конституциясининг 31-моддасига кўра [3]:

Ҳар бир инсон шахсий ҳаёти дахлсизлиги ҳуқуқига эга.

Шахсий ва оилавий сир ҳимоя қилинади.

Ҳар кимнинг ёзишмалари, телефон сўзлашувлари, почта, электрон ва бошқа хабарлари сир сақланиши кафолатланади.

Бу ҳуқуқни чеклашга фақат қонунга мувофиқ ва суд қарори асосида йўл қўйилади.

Ҳар ким ўзига доир маълумотларнинг ҳимоя қилиниши ҳуқуқига эга.

Агар шахс ҳақидаги маълумотлар нотўғри бўлса, шахс уларни тузатишни талаб қилиш ҳуқуқига эга.

Агар маълумотлар қонунга ҳилоф равишда тўпланган ёки уларни сақлаш учун ҳуқуқий асос қолмаган бўлса, шахс уларни йўқ қилишни талаб қилиши мумкин.

Айниқса, оилавий ҳаётга оид маълумотларнинг оммавий ахборот воситалари, ижтимоий тармоқлар ва бошқа рақамли платформаларда тарқалиши мазкур институтнинг ҳуқуқий чегаралари ва ҳимоя механизмларини илмий жиҳатдан қайта баҳолашни талаб қилмоқда.

Шахсий ҳаёт дахлсизлиги тушунчаси ўз мазмунига кўра шахснинг ўз ҳаётига оид маълумотлар устидан муайян даражада назоратни амалга ошириш, ташқи аралашувдан ҳимояланиш ва шахсий ҳаётининг қайси жиҳатлари бошқаларга маълум қилиниши мумкинлигини белгилаш имкониятини қамраб олади. Бунда шахсий ҳаёт доирасига оилавий муносабатлар, яшаш жойи, шахсий ёзишмалар, телефон ва электрон мулоқотлар, шахсий маълумотлар ҳамда шахснинг идентификациясига имкон берувчи бошқа ахборотлар кириши мумкин.

Шахсий ҳаёт дахлсизлиги ҳуқуқининг асосий мазмуни шахснинг давлат, мансабдор шахслар ва бошқа учинчи субъектлар томонидан асоссиз ҳамда қонунга ҳилоф равишда аралашувдан ҳимоя қилинишини таъминлашдан иборат. Шу билан бирга, мазкур ҳуқуқни амалга ошириш давлатдан нафақат асоссиз аралашувга йўл қўймасликни, балки шахсий ҳаётга учинчи шахсларнинг ноқонуний аралашувининг олдини олиш ва бузилган ҳуқуқларни самарали тиклашга қаратилган ижобий ҳуқуқий механизмларни шакллантиришни ҳам талаб этади.

Бу борада республикамізда Ўзбекистон Республикасининг Фуқаролик кодекси [4], Оила кодекси [5], Жиноят кодекси [6], “Шахсга доир маълумотлар тўғрисида” ги [7], “Ахборот олиш кафолатлари ва эркинлиги тўғрисида” ги қонун ҳужжатлари қабул қилинган [8].

Шахсий ҳаётга аралашувнинг ҳуқуқий мақбуллиги масаласида қонунийлик, зарурлик ва мутаносиблик мезонлари муҳим аҳамият касб этади. Яъни, шахсий ҳаёт дахлсизлигига дахл этувчи ҳар қандай чора, аввало, қонун билан белгиланган ҳуқуқий асосга эга бўлиши, қонуний ва легитим мақсадни кўзлаши, мазкур мақсадга эришиш учун объектив зарур бўлиши ҳамда шахс ҳуқуқларига етказиладиган таъсир нуқтаи назаридан мутаносиб хусусиятга эга бўлиши лозим. Мазкур мезонларнинг таъминланиши шахсий ҳаёт дахлсизлиги ва жамоат манфаатлари ўртасидаги оқилона ҳуқуқий мувозанатни шакллантиришнинг муҳим шарти ҳисобланади.

Ўзбекистонда инсон ҳуқуқ ва эркинликларини, шахсий ҳаёт дахлсизлигини ҳамда шахсий маълумотларни муҳофаза қилишга қаратилган муайян конституциявий ва қонунчилик асослари шаклланган. Бироқ рақамли муносабатларнинг жадал ривожланиши, маълумотларни қайта ишлаш технологияларининг такомиллашиши ва шахсий ахборотларнинг иқтисодий ҳамда ижтимоий қиймати ортиб бориши мавжуд ҳуқуқий механизмларни мунтазам равишда такомиллаштириб боришни тақозо этмоқда.

Хусусан, шахсий маълумотларни қайта ишлаш устидан самарали назоратни таъминлаш, шахснинг ўз маълумотларига нисбатан ҳуқуқий ваколатларини кенгайтириш, маълумотлардан фойдаланиш мақсадлари ва доирасининг аниқ белгиланиши, маълумотларнинг сизиб чиқиши ҳолатларида шахсларни ўз вақтида хабардор қилиш, бузилган ҳуқуқларни тиклаш ва етказилган моддий ҳамда маънавий зарарни қоплаш механизмларини такомиллаштириш бугунги куннинг долзарб вазифаларидан ҳисобланади.

Шахсий ҳаёт дахлсизлиги ва шахсий маълумотларни ҳуқуқий муҳофаза қилишнинг самарадорлиги фақат норматив-ҳуқуқий базанинг мавжудлиги билан эмас, балки унинг амалиётда изчил қўлланилиши, суд ҳимоясининг самарадорлиги, ҳуқуқбузарликларнинг олдини олиш механизмларининг ишлаши ҳамда фуқароларнинг ўз ҳуқуқларини амалга ошириш имкониятлари билан ҳам белгиланади. Шу нуқтаи назардан, мазкур соҳадаги ҳуқуқий муносабатларни комплекс тадқиқ этиш шахсий ҳаёт дахлсизлигини таъминлашнинг назарий асосларини чуқурлаштириш ва ҳуқуқни қўллаш амалиётини такомиллаштириш учун муҳим аҳамиятга эга.

Шахсий ҳаёт дахлсизлиги ҳуқуқининг ўзига хос жиҳати шундаки, унинг самарали таъминланиши давлатнинг шахсий ҳаётга асоссиз аралашмаслик мажбурияти билангина чекланмайди [9]. Давлат, шунингдек, шахсни учинчи шахсларнинг ноқонуний аралашувларидан ҳимоя қилиш, бузилган ҳуқуқларни тиклаш ва уларнинг самарали ҳуқуқий ҳимоясини таъминлашга қаратилган ташкилий-ҳуқуқий механизмларни шакллантириши лозим. Шу боис мазкур ҳуқуқни амалга оширишда давлатнинг салбий мажбурияти - асоссиз аралашувдан тийилиш билан бир қаторда, ижобий мажбурияти - шахсий ҳаёт дахлсизлигини таъминловчи самарали ҳуқуқий кафолатларни яратиш ҳам муҳим аҳамият касб этади.

Шахсий ҳаёт дахлсизлиги ҳуқуқи инсоннинг шахсий автономияси ва кадр-қимматини таъминловчи фундаментал ҳуқуқлар тизимида муҳим ўрин эгаллайди. Мазкур ҳуқуқ шахснинг шахсий ҳаётига асоссиз аралашувдан ҳимояланишини таъминлаш билан бир қаторда, унинг шаъни ва кадр-қимматини муҳофаза қилиш, уй-жой дахлсизлиги, ёзишмалар ва телефон сўзлашувлари сирини сақлаш, шахсий маълумотларни ҳимоя қилиш

каби ўзаро боғлиқ ҳукукий кафолатлар мажмуини ҳам қамраб олади. Шу боис шахсий ҳаёт дахлсизлигини алоҳида ҳукукий институт сифатида эмас, балки инсоннинг шахсий соҳасини комплекс муҳофаза қилишга қаратилган ўзаро боғлиқ ҳуқуқлар тизими сифатида баҳолаш мақсадга мувофиқ.

Рақамли иқтисодиёт ва ахборотлашган жамият шароитида шахсий маълумотлар шахснинг ҳукукий мақоми билан бевосита боғлиқ бўлган муҳим ахборот ресурсига айланмоқда. Жумладан, шахснинг фамилияси, исми, туғилган санаси, паспорт маълумотлари, телефон рақами, электрон почта манзили, яшаш жойи, биометрик ва бошқа идентификация қилувчи маълумотлар шахсни аниқлаш, унинг ижтимоий ва иқтисодий фаолиятини белгилаш имконини бериши мумкин. Шу нуқтаи назардан, шахсий маълумотларнинг ҳукукий муҳофазаси нафақат ахборот хавфсизлигини таъминлаш, балки инсоннинг шахсий ҳаёти дахлсизлиги ва шахсий автономиясини кафолатлашнинг муҳим шarti сифатида намоён бўлади.

Шахсий маълумотларни ҳукукий муҳофаза қилиш тизими, энг аввало, уларни йиғиш, сақлаш, қайта ишлаш ва тарқатишнинг қонунийлиги, аниқ мақсадга йўналтирилганлиги, маълумотлар ҳажмининг зарур доира билан чекланганлиги, уларнинг аниқлиги ва хавфсизлиги, шунингдек, маълумот субъектининг ўз шахсий маълумотлари устидан муайян ҳукукий назоратни амалга ошириш имкониятига эга бўлиши принципларига асосланиши лозим. Бунда шахсий маълумотларни қайта ишлаш жараёнида шахснинг ҳуқуқ ва қонуний манфаатлари билан маълумотларни қайта ишловчи субъектнинг қонуний манфаатлари ўртасида оқилона мувозанатни таъминлаш муҳим аҳамият касб этади.

Шу билан бирга, амалиётда шахсий маълумотларни ҳукукий муҳофаза қилиш самарадорлигига таъсир этувчи қатор муаммолар сақланиб қолмоқда. Хусусан, шахсий маълумотларни қайта ишлаш мақсади ва усулларининг маълумот субъектига етарлича тушунтирилмаслиги, электрон хизматлардан фойдаланиш жараёнида махфийлик шартларига расмий равишда розилик берилиши, шахсий маълумотларнинг учинчи шахсларга қонуний асосларсиз тақдим этилиши, маълумотлар базаларининг техник ва ташкилий жиҳатдан етарли даражада ҳимоя қилинмаслиги, шахснинг ўз маълумотларидан ким, қандай мақсадда ва қай даражада фойдаланаётгани устидан назорат имкониятларининг чекланганлиги шулар жумласидандир.

Бундан ташқари, шахсий маълумотларнинг ноқонуний равишда тарқалиши ёки маълумотлар базасининг хавфсизлиги бузилиши натижасида шахсга етказилган моддий ва маънавий зарарни қоплаш, ҳуқуқбузарлик оқибатларини бартараф этиш ҳамда бузилган

хуқуқларни самарали тиклаш механизмларининг амалиётда етарлича самара бермаслиги мазкур соҳадаги ҳуқуқий тартибга солишни такомиллаштириш заруратини кўрсатади. Шу сабабли шахсий маълумотларни муҳофаза қилишни фақат техник ёки маъмурий хавфсизлик чоралари йиғиндиси сифатида эмас, балки инсоннинг шахсий ҳаёти дахлсизлигини таъминлашга қаратилган комплекс ҳуқуқий институт сифатида баҳолаш лозим [10].

Шахсий ҳаёт дахлсизлиги билан узвий боғлиқ бўлган ҳуқуқий категориялардан яна бири - оила сиридир. Оила сири шахснинг оилавий ҳаётига тааллуқли бўлган, ошкор этилиши унинг шахсий ҳуқуқлари, шаъни, кадр-қиммати ва қонуний манфаатларига зарар етказиши мумкин бўлган маълумотларни қамраб олади. Оилавий ҳаёт инсон шахсий соҳасининг энг нозик таркибий қисмларидан бири эканлигини инобатга олган ҳолда, оила сирини шахсий ҳаёт дахлсизлигининг таркибий элементи сифатида эътироф этиш мумкин.

Оилавий муносабатларга оид маълумотларнинг махфийлиги, хусусан, никоҳ тузилиши ёки бекор қилиниши, фарзандликка олиш, оила аъзолари ўртасидаги муносабатлар, оилавий низолар ва бошқа шахсий ҳолатларга оид ахборотларни муҳофаза қилиш билан боғлиқ. Бундай маълумотларнинг асоссиз равишда ошкор қилиниши шахснинг нафақат шахсий ҳаётига, балки унинг шаъни, кадр-қиммати, оилавий муносабатлари ва қонуний манфаатларига ҳам салбий таъсир кўрсатиши мумкин.

Айниқса, фарзандликка олиш билан боғлиқ маълумотларнинг махфийлигини таъминлаш алоҳида ҳуқуқий аҳамиятга эга. Чунки мазкур маълумотларнинг ошкор этилиши фарзандликка олувчи шахсларнинг шахсий ва оилавий ҳаётига аралашув билан бир қаторда, боланинг психологик ҳолати, шахсий манфаатлари ва ижтимоий мослашувига ҳам салбий таъсир кўрсатиши эҳтимолини оширади [11]. Шу муносабат билан фарзандликка олиш сирини муҳофаза қилишда боланинг энг устун манфаатларини таъминлаш принципи муҳим мезон сифатида намоён бўлади.

Оила сирига оид маълумотлар судлар, фуқаролик ҳолати далолатномаларини қайд этувчи органлар, тиббиёт муассасалари, ижтимоий хизматлар, таълим ташкилотлари ва бошқа субъектлар тасарруфида бўлиши мумкин. Шу сабабли мазкур субъектлар томонидан оилавий маълумотларни йиғиш, сақлаш, қайта ишлаш ва тақдим этиш тартибининг аниқ ҳуқуқий асосларга эга бўлиши, ахборотдан фойдаланиш ваколатларининг чегаралари белгилаб қўйилиши ҳамда махфийлик талабларига риоя этилиши устидан таъсирчан назорат механизмлари таъминланиши зарур.

Рақамли технологияларнинг жадал ривожланиши шахсий ҳаёт дахлсизлигига таҳдидларнинг мазмуни ва кўламини ҳам ўзгартирмоқда. Ижтимоий тармоқлар,

мессенжерлар, электрон тижорат тизимлари, рақамли давлат хизматлари ва бошқа платформалардан фойдаланиш жараёнида шахсга оид катта ҳажмдаги маълумотлар шакллантирилади ва қайта ишланади. Натижада шахсий маълумотларнинг назоратсиз тарқалиши, улардан ноқонуний фойдаланиш ва рақамли муҳитда шахснинг шахсий ҳаётига аралашув эҳтимоли ортиб бормоқда.

Мазкур жараёнда фуқароларнинг ўзлари томонидан шахсий маълумотларнинг оммавий равишда ошкор этилиши ҳам алоҳида эътиборни талаб қилади. Ижтимоий тармоқларда оила аъзолари, фарзандлар, яшаш манзили, кундалик фаолият, сафарлар ва бошқа шахсий ҳаётга оид маълумотларни очиқ жойлаштириш мазкур ахборотдан учинчи шахслар томонидан турли мақсадларда фойдаланилишига шароит яратиши мумкин. Шу боис шахсий ҳаёт дахлсизлигини таъминлашда давлатнинг ҳуқуқий механизмлари билан бир қаторда, фуқароларнинг рақамли маданияти ва ахборот хавфсизлиги соҳасидаги ҳуқуқий саводхонлигини ошириш ҳам муҳим аҳамият касб этади.

Бундан ташқари, сунъий интеллект технологияларининг ривожланиши шахсий маълумотларни автоматик қайта ишлаш, катта ҳажмдаги маълумотлар асосида шахсларнинг рақамли профилларини шакллантириш, уларнинг хатти-ҳаракатларини таҳлил қилиш ва эҳтимолий хулқ-атворини прогнозлаш имкониятларини кенгайтирмоқда. Мазкур технологиялардан фойдаланиш шахсий маълумотларни муҳофаза қилиш билан бир қаторда, шахсни автоматлаштирилган қарорлардан ҳимоя қилиш, маълумотларнинг қайси мақсадда алгоритмик таҳлил қилинаётганини билиш ва бундай жараёнлар устидан ҳуқуқий назоратни таъминлаш каби янги масалаларни ҳам кун тартибига олиб чиқмоқда. Шу сабабли рақамли трансформация шароитида шахсий ҳаёт дахлсизлигини муҳофаза қилишнинг анъанавий ҳуқуқий ёндашувларини янги технологик воқелик нуқтаи назаридан такомиллаштириш зарур.

Шу билан бирга, шахсий ҳаёт дахлсизлиги мутлақ хусусиятга эга бўлмаган ҳуқуқ сифатида муайян қонуний асослар ва белгиланган процессуал тартибда чекланиши мумкин. Жамоат хавфсизлигини таъминлаш, жиноятларнинг олдини олиш ва тергов қилиш, бошқа шахсларнинг ҳуқуқ ва эркинликларини ҳимоя қилиш каби легитим мақсадлар шахсий ҳаётга аралашувни объектив заруратга айлантириши мумкин. Бироқ бундай аралашув ҳар қандай ҳолатда ҳам қонунийлик, зарурлик ва мутаносиблик талабларига жавоб бериши шарт.

Шу нуқтаи назардан, давлат органлари томонидан шахсий маълумотлар ёки шахсий ҳаётга оид ахборотга мурожаат қилиниши ўз-ўзидан мазкур аралашувнинг қонунийлигини англатмайди. Аксинча, бундай аралашувнинг қонунийлиги, аввало, унинг аниқ норматив-

хуқуқий асосга эга эканлиги, кўзланган мақсаднинг легитимлиги, қўлланилаётган чоранинг зарурлиги ва мазкур чора шахс хуқуқларига етказиши мумкин бўлган таъсирнинг мутаносиблиги асосида баҳолалиши лозим.

Шахсий ҳаётга аралашувнинг қонунийлигига баҳо беришда, биринчи навбатда, аралашув учун аниқ ва етарли хуқуқий асоснинг мавжудлиги, иккинчидан, унинг мақсади ва доирасининг аниқ белгиланганлиги, учинчидан эса қўйилган мақсадга эришиш учун шахснинг хуқуқ ва эркинликларига энг кам даражада дахл этувчи воситаларнинг танланганлиги инобатга олиниши зарур. Мазкур ёндашув шахсий ҳаёт дахлсизлиги ва жамоат манфаатлари ўртасидаги хуқуқий мувозанатни таъминлашнинг муҳим шарти ҳисобланади.

Айниқса, электрон ёзишмалар, телефон мулоқотлари, телекоммуникация маълумотлари, геолокация ахбороти, электрон қурилмаларда сақланаётган маълумотлар ва бошқа рақамли ахборот ресурсларига кириш билан боғлиқ муносабатларда процессуал кафолатларнинг аниқ белгиланиши муҳимдир. Бундай ҳолларда шахсий ҳаётга аралашув устидан суд назоратининг самарадорлиги, маълумотлардан фойдаланиш доирасининг чекланганлиги, уларни сақлаш муддати ва кейинчалик йўқ қилиш тартибининг хуқуқий жиҳатдан аниқ белгиланиши шахс хуқуқларини кафолатлашнинг муҳим воситаларидан бири ҳисобланади.

Умуман олганда, шахсий ҳаёт дахлсизлиги, шахсий маълумотлар ва оила сирини хуқуқий муҳофаза қилиш замонавий хуқуқ тизимида ўзаро боғлиқ ва комплекс тартибга солишни талаб этувчи муносабатлар мажмуини ташкил этади. Уларнинг самарали муҳофазаси норматив-хуқуқий кафолатларнинг мавжудлиги билан бир қаторда, суд ҳимоясининг таъсирчанлиги, давлат ва нодавлат субъектларининг ахборот билан ишлаш маданияти, технологик хавфсизлик чоралари ҳамда фуқароларнинг рақамли хуқуқий саводхонлиги билан узвий боғлиқдир.

Юқорида амалга оширилган назарий-хуқуқий таҳлиллар шуни кўрсатадики, шахсий ҳаёт дахлсизлиги, шахсий маълумотлар ва оила сирини хуқуқий муҳофаза қилиш инсоннинг шахсий автономияси, шаъни ва кадр-қимматини таъминлашга қаратилган ўзаро узвий боғлиқ конституциявий-хуқуқий кафолатлар тизимининг муҳим таркибий қисмини ташкил этади. Мазкур хуқуқларнинг самарали таъминланиши шахсий ҳаётга асоссиз аралашувга йўл қўймаслик билан бир қаторда, хуқуқбузарликларнинг профилактикасини таъминлаш, бузилган хуқуқларни тиклаш ва етказилган зарарни қоплашнинг таъсирчан хуқуқий механизмларини шакллантиришни ҳам тақозо этади.

Ўзбекистон Республикаси оила қонунчилигида оиланинг ҳуқуқий муҳофазаси, никоҳ-оила муносабатларининг барқарорлиги, эр-хотин, ота-она ва болаларнинг ҳуқуқ ва қонуний манфаатларини таъминлашга қаратилган муайян ҳуқуқий қафолатлар шаклланган. Бироқ, жамиятдаги ижтимоий-иқтисодий ўзгаришлар, оилавий муносабатларнинг мазмунан мураккаблашуви, рақамли технологияларнинг кенг тарқалиши, шахсий ва оилавий ҳаётга оид маълумотларнинг электрон муҳитда тарқалиши, шунингдек, оила аъзоларининг ҳуқуқ ва манфаатларини самарали ҳимоя қилишга бўлган эҳтиёжнинг ортиши оила қонунчилигини мунтазам равишда такомиллаштириш заруратини юзага келтирмоқда [12].

Шу нуқтаи назардан, оила ва оилавий муносабатларни ҳуқуқий муҳофаза қилиш самарадорлигини ошириш мақсадида қуйидаги илмий-амалий таклифларни илгари суриш мумкин:

биринчидан, шахсий ҳаётга аралашувнинг ҳуқуқий асослари, унинг чегаралари, қонуний чеклаш шартлари, ҳуқуқларни ҳимоя қилиш ва тиклаш механизмларини ўзаро мувофиқлаштириш;

иккинчидан, давлат ва нодавлат ташкилотлари томонидан шахсий маълумотларни йиғиш, сақлаш, қайта ишлаш ва тарқатишнинг қонунийлиги устидан таъсирчан ташкилий-ҳуқуқий назорат механизмларини жорий этиш;

учинчидан, шахсга у ҳақида сақланаётган маълумотлар, уларни қайта ишлаш мақсади, фойдаланиш доираси ҳамда учинчи шахсларга тақдим этилиши ҳақида ахборот олиш имкониятини таъминлаш, шунингдек, қонунга хилоф ёки нотўғри маълумотларни тузатиш ва зарур ҳолларда ўчиришни талаб қилиш механизмларини такомиллаштириш;

тўртинчидан, маълумотларни қайта ишловчи субъектлар фақат белгиланган қонуний мақсадга эришиш учун объектив зарур бўлган маълумотларнигина йиғиши, сақлаши ва қайта ишлашига қаратилган талабларни кучайтириш;

бешинчидан, ахборот тизимларида шахсий маълумотларнинг сизиб чиқиши, уларга рухсатсиз кириш ёки киберҳужум содир бўлиши ҳолатларида маълумот субъектларини ўз вақтида хабардор қилиш, хавф оқибатларини минималлаштириш ва ҳуқуқбузарлик оқибатларини бартараф этишнинг аниқ тартибини белгилаш;

олтинчидан, судлар, ҳуқуқни муҳофаза қилувчи органлар ва бошқа ваколатли субъектлар томонидан оилавий ҳаётга оид маълумотлардан фойдаланиш, уларни сақлаш ва ошкор қилишга нисбатан махсус процессуал қафолатларни белгилаш, махфийлик режимини бузганлик учун самарали ҳуқуқий таъсир чораларини таъминлаш;

еттинчидан, аҳолининг ҳуқуқий ва рақамли саводхонлигини ошириш, фуқароларга шахсий маълумотларни интернет муҳитида тарқатишнинг ҳуқуқий оқибатлари, махфийликни таъминлаш воситалари, рақамли хавфсизлик талаблари ва бузилган ҳуқуқларни ҳимоя қилиш усуллари ҳақида тизимли равишда тушунтириш ишларини олиб бориш лозим.

Тадқиқот натижалари шуни кўрсатадики, шахсий маълумотларнинг кенг кўламда йиғилиши ва қайта ишланиши рақамли хизматларни ривожлантириш, бошқарув жараёнларини оптималлаштириш ҳамда иқтисодий фаолликни ошириш учун муҳим имкониятлар яратади. Бироқ, мазкур жараён шахсий ҳаётга аралашув, маълумотлардан ноқонуний фойдаланиш ва уларнинг назоратсиз тарқалиши хавфини ҳам кучайтириши мумкин. Шу боис шахсий маълумотларни қайта ишлаш жараёнида қонунийлик, мақсадлилик, зарурлик, мутаносиблик, шаффофлик, маълумотларни минималлаштириш ва ахборот хавфсизлиги тамойиллари изчил таъминланиши зарур.

Оила сири шахсий ҳаётнинг энг нозик ва ҳуқуқий жиҳатдан ҳимояга муҳтож соҳаларидан бири ҳисобланади. Оилавий ҳаётга оид маълумотларнинг асоссиз равишда ошкор қилиниши шахснинг шахсий ҳуқуқларига дахл қилиш билан бир қаторда, унинг шаъни, кадр-қиммати, оилавий барқарорлиги ва ижтимоий манфаатларига ҳам салбий таъсир кўрсатиши мумкин. Шу сабабли оила сирига оид маълумотларнинг махфийлигини таъминлашда ҳуқуқий, ташкилий ва процессуал кафолатларнинг ўзаро уйғунлигини таъминлаш муҳим аҳамият касб этади.

Шу билан бирга, шахсий ҳаёт дахлсизлиги ҳуқуқининг самарали таъминланиши давлатнинг шахсий ҳаётга асоссиз аралашмаслик мажбурияти билангина чекланмаслиги лозим. Давлат шахсни учинчи шахсларнинг ноқонуний аралашувидан ҳимоя қилиш, ҳуқуқбузарликларнинг олдини олиш, бузилган ҳуқуқларни тиклаш ва етказилган зарарни қоплашга қаратилган самарали ҳуқуқий механизмларни шакллантириш бўйича ижобий мажбуриятларни ҳам амалга ошириши зарур.

Умуман олганда, шахсий ҳаёт дахлсизлиги, шахсий маълумотлар ва оила сирини ҳуқуқий муҳофаза қилишнинг замонавий модели фақат норматив-ҳуқуқий кафолатларни белгилаш билан чекланмасдан, ҳуқуқларни амалга ошириш, уларни профилактик ҳимоя қилиш, суд ва маъмурий ҳимоя механизмларини такомиллаштириш, зарарни қоплаш, ҳуқуқбузарликларнинг олдини олиш ҳамда рақамли хавфсизликни таъминлашга қаратилган комплекс чора-тадбирларни қамраб олиши лозим.

Айниқса, рақамли технологиялар, ижтимоий тармоқлар ва электрон ахборот алмашинуvinинг жадал ривожланиши шароитида оила аъзоларининг шахсий ва оилавий

хаётига оид маълумотларни ҳимоя қилиш янги ҳуқуқий ёндашувларни талаб этмоқда. Шу муносабат билан оила қонунчилигини замонавий ижтимоий муносабатлар ва технологик тараққиёт динамикасига мос равишда такомиллаштириш, оилавий низоларни ҳал этишда ягона ҳуқуқни қўллаш амалиётини шакллантириш, болалар ва бошқа оила аъзоларининг ҳуқуқларини самарали ҳимоя қилиш механизмларини кучайтириш Ўзбекистонда оила институтини мустаҳкамлаш ва инсон ҳуқуқларини таъминлашнинг муҳим устувор вазифаларидан бири бўлиб қолади.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати:

1. Инсон ҳуқуқлари умумжаҳон декларацияси. 1948-yil 10 декабрь.
2. Топилдиев В.Р., ва бошқалар. Оила ҳуқуқи. Ўқув қўлланма –Б.: Дурдона нашриёти, 2024. -167 б.
3. O‘zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasi. –Т.: O‘zbekiston, 2023.
4. O‘zbekiston Respublikasining Fuqarolik kodeksi. Rasmiy nashr. –Т: Adolat, 2022.
5. O‘zbekiston Respublikasining Oila kodeksi. Qonun hujjatlari ma’lumotlari milliy bazasi (www.lex.uz).–Т.: (O‘zbekiston Respublikasi Oliy Majlisining Axborotnomasi,1998 yil.
6. O‘zbekiston Respublikasining Jinoyat kodeksi. Qonun hujjatlari ma’lumotlari milliy bazasi (www.lex.uz).–Т.: 1995.
7. Ўзбекистон Республикасининг «Шахсга доир маълумотлар тўғрисида»ги Қонуни (ЎРҚ-547-сон) 2019 йил 2 июль.
8. Ўзбекистон Республикасининг «Ахборот олиш кафолатлари ва эркинлиги тўғрисида»ги Қонуни (439-I-сон) 1997 йил 24 апрель.
9. Topildiyev V. Oila huquqida himoya choralari qo‘llashning shartlari Sotsiologiya va huquq, Ilmiy jurnali 4/1/1-son 11-15 betlar.
10. Topildiev V., Yarmanov F. Some Reflections on Juvenile Policy of The Republic Of Uzbekistan //Ilkogretim Online. 2021. –Т. 20. №. 3. –С. 1657-1660.
11. Топилдиев В.Р. «Ўзбекистон Республикаси қонунчилигида оила ҳуқуқининг муаммолари», 2025.
12. Топилдиев В.Р., Ўзбекистон Республикаси қонунчилигида оила ҳуқуқининг муаммолари// “CONFERENCE ON THE ROLE AND IMPORTANCE OF SCIENCE IN THE MODERN WORLD” мавзусидаги халқаро илмий анжуман материаллари. –Италия., 2025. 210-220 бетлар.